

**Zeitschrift:** Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)  
**Herausgeber:** Romania (Societat de Students Romontschs)  
**Band:** 50 (1964)

**Artikel:** Populaziun ed economia  
**Autor:** Columberg, Dumeni  
**DOI:** <https://doi.org/10.5169/seals-882017>

### **Nutzungsbedingungen**

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

### **Conditions d'utilisation**

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

### **Terms of use**

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

**Download PDF:** 29.11.2024

**ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>**

# POPULAZIUN ED ECONOMIA

DA DUMENI COLUMBERG

## POPULAZIUN ED ECONOMIA

DA DUMENI COLUMBERG, MUSTER

Oravocchè el sector economic exista ina relaziun zùn stretga ed impurtanta denter economie e populaziun. L'economia s'interessascha particularmein dil diember della populaziun e las expectoraziuns mundantas serestrenschan mo sia quei aspect parzial. Dasperas ei per exempel era il nive de formaziun d'eminentia inopurtanza.

Ei sedamonda, schebein il carschament della populaziun seigi d'attribuir alla situaziun economica ni sche la situaziun economica representi il resultat dil moviment della populaziun. Quella domanda suenter motte ed effecte ei stada la raschun de biara ed extenditx de discussiuns. Ellas han denton purtan negna s'igliaziun dil problema. Impurtanta ei denton l'observaziun, ch'ei exista ina directa interdependenza denter populaziun ed economia. Quellas duas grondiezis influenzeschan l'ina l'autra vicendalemente.

S'intelli della muntada della populaziun ed en vesta della muntada alarmenta de luvriers che rega da present e smantatsa de restrenscher l'expansiun economica della tiaras occidentales, ei la questun suenter la muntada della populaziun per l'economia d'interess public.

La domanda suenter la funcziun della populaziun ei denton tuttavia buca nova, era sch'ella ei aunc oz ordvati actuala. Antruras cartev'ins ch'una populaziun spess seigi la megliera premissa per in stadi d'arrivar a puranza e pli gronda beinestanza. El 18avel acul semida quell'opiniun ch'rudien. Igl impuls per quella vulta azetga ha igl Evangel Th. R. Malthus dau, publi-

# POPULAZIONI ED ECONOMIA

DA DUMENI COLUMBERG, MUSTER

# POPULAZIUN ED ECONOMIA

DA DUMENI COLUMBERG

## La relaziun denter populaziun ed economia en Surselva

Il carstgaun cun tut sias qualitads fuorma la basa de scadina activitad mundana e la populaziun ei semplamein la summa dils singuls carstgauns. Aschia vegnan tuttās prestaziuns d'ina tiara, seigi quei sil camp spirtal, cultural, social, statal, economic ni en in auter intschess, influenzadas decisivamein dalla populaziun, da siu diember, da sia structura e da sias habilitads.

Oravontut el sectur economic exista ina relaziun zun stretga ed impurtonta denter economia e populaziun. L'economia s'interessescha particularme in dil diember della populaziun e las expectoraziuns suandontas serestrenschan mo sin quei aspect parzial. Dasperas ei per exempel era il nivo de formaziun d'eminenta impurtonza.

Ei sedamonda, schebein il carschament della populaziun seigi d'attribuir alla situaziun economica ni sche la situaziun economica representi il resultat dil moviment della populaziun. Quella damonda suenter motiv ed effect ei stada la raschun de biaras ed extendidas discussiuns. Ellas han denton purtau negina sligiazion dil problem. Impurtonta ei denton l'observaziun, ch'ei exista ina directa interdependenza denter populaziun ed economia. Quellas duas grondezias influenzeschan l'ina l'otra vicendeivlamein.

S'entelli della muntada della populaziun ed en vesta della munconza alarmona de luvriers che regia da present e smantscha de restrenscher l'expansiun economica dellas tiaras occidentalas, ei la questiun suenter la muntada della populaziun per l'economia d'interess public.

La damonda suenter la funcziun della populaziun ei denton tuttavia buca nova, era sch'ella ei aunc oz ordvart actuala. Antruras cartev'ins ch'ina populaziun spessa seigi la megliera premissa per in stadi d'arrivar a pussonza e pli gronda beinstonza. El 18avel secul semida quell'opiniun da rudien. Igl impuls per quella viulta anetga ha igl Engles Th. R. Malthus dau, publi-

cond 1798 ina brochura scretta cun in sgarscheivel pessimissem. El pretenda che la populaziun hagi la tendenza de crescer en progressiun geometrica (1, 2, 4, 8, 16), ferton che la produenziun de nutriment s'augmenti mo en progressiun aritmetica (1, 2, 3, 4, 5). Consequentamein stoppi ei dar cul temps ina surpopulaziun enorma Sgarscheivlas catastrofas, murias, fomazs ed uiaras seigien necessarias per reducir la populaziun sin quei diember che la tiara ei habla de nutrir. Ei quella stgira prognosa severificada?

### **I. Il carschament della populaziun mundiala**

La populaziun mundiala ei daveras carschida els davos tschentaners cun ina spertadad rapida. Ins plaida en quei connex d'ina explosiun della populaziun. Experts schazegian ch'entorn 160 milliuns carstgauns vivevien sin tiara cura che Cristus ei naschius. Quei diember ei sedublegiaus el decuors de 9 tschentaners. Igl onn 1700 dumbrava la tiara circa 600 milliuns habitonts. Dapi quei datum ha il carschament della populaziun mundiala priu in decuors turbulent. Entochen 1850 s'augmenta la populaziun sin 1 200 milliuns e 1950 eis ei gia 2 500 milliuns. All'entschatta de nossa dumbraziun ha la populaziun pia duvrau 900, 800, 150 ed ella davosa perioda mo aunc 100 onns per sedublegiar. La prognosa dell'organisaziun dellas naziuns unidas (UNO) ei denton aunc bia pli sorprendenta. Tenor quella vegn la populaziun mundiala a sedublegiar quella ga egl interval de mo 40 onns. Per igl onn 2000 quenta ella cun ina populaziun mundiala de 6 entochen 6,5 milliardas. Quei pretenda, che la populaziun mundiala s'augmenti mintga di per 128 000 carstgauns ni per il diember della populaziun de Losanna. Semultiplicass la populaziun era els tschentaners vegnents cun tala spertadad, lu havessen nus en 400 onns la cefra astronomica de 3 000 milliardas avdents. Quei ei secapescha in maletg irreal. Tuttina fan quellas cefras patertgar. Ellas tiaras asiaticas, nua che la populaziun semultiplichescha cun ina spertadad sfrenada, sesprovan las autoritads responsablas de retener quella carschientscha entras la regulaziun statala dellas naschientschas. Talas intervenziuns ein fetg dispiteivlas. Ina restrinziun dellas naschientschas ei necessaria ed ina influenza activa cheutras

urgenta. Denton sa ed astga quei problem buca vegnir sligiaus mo cun mieds d'anticoncepziun. Igl ei la greva missiun dils scenziats (en special miedis e teologs) d'anflar ina sligiazium practicabla per contonscher igl effect giavischau.

Il motiv de quella explosiun della populaziun schai ella sminuaziun della rata de mortoris, caschunada entras il progress higienic. Quei moviment selai illustrar il meglier sin fundament dil svilup ell'Engheltiara.

Duront l'emprema fasa havein nus ina fetg gronda rata de naschientschas e medemamein ina gronda rata de mortoris, aschia ch'il surpli de naschientschas ei pigns e l'augmentaziun della populaziun normala. Ella secunda fasa porta la medischina ina gronda miglier higienica, quei ch'effectuescha ina tschessada anetga dil diember dils mortoris. Las naschientschas restan denton aunc adina numerosas (ell'Engheltiara da 1750 — 1880), aschia ch'ei seresulta in enorm surpli de naschientschas e cheutras ina vehementa carschientscha della populaziun. Pér ella tiarza fasa entscheiva — cun l'augmentaziun della beinstonza — la cefra de naschientschas a sesminuir.

Suenter quei svilup arriva ei allura ella quarta e davosa fasa tier ina approximaziun dellas naschientschas als mortoris. La populaziun entscheiva puspei a crescher en in tempo normal. Ell'Engheltiara ei quei il cass dapi 1930.

En principi san ins dir ch'il diember dellas naschientschas tschessi cun la carschientscha della beinstonza. Quella tendenza vala specialmein duront in cert svilup. Excepziuns dat ei denton adina, sco quei ch'il novissim svilup en Hollanda, Frantscha ed els Stadis uni dell'America muossa. En general ei in ault standard de viver e buca la pupira — sco quei che Malthus pretendeva — adattaus per retener ina carschientscha memia anetga della populaziun. Quei savein nus era constatar en Svizera. Regiuns meins beinstontas (la tiara) registreschan in bia pli grond diember de naschientschas ch'ils marcaus, nua ch'il standard de viver ei considerablamein pli gronds. Nus stuein denton adina esser pertscharts che quei ei caussas zun complexas e che laian per consequenza mo vessamein catschar en leschas de valor generala.

Ils scenziats ein dell'opiniun, che quei svilup gest descrets vegni era ad haver vigur per las tiaras ch'han oz ina carschientscha sfrenada (Asia, Africa ed America dil sid). Ins suppona

che quei tempo accelerau vegni a secalmar suenter entgins decennis e ch'ina carschientscha normala entscheivi.

Malthus haveva predetg che la populaziun vegni a crescer considerablamein pli spert che la produenziun de nutriment. Pilvermo, aunc oz ei ina gronda part della populaziun buca nutrida sufficientamein. Denton ei la situaziun buca vegnida mendra els davos 150 onns. Anzi, ell'Europa ei il svilup economic survargaus lunschora la carschientscha della populaziun. Igl ei da l'otra vart evident, che l'augmentaziun della populaziun ei stada in factur impurtont per l'expansiun economica.

Vegness la tiara cultivada dapertut culs mieds che la tecnica moderna metta a disposiziun, lu pudess ella nutrir entuorn 30 milliardas carstgauns. En biaras tiaras vegn ei denton aunc luvrau cun uaffens (per exempel crocs) sco quei che nos basats possedevan. Ell'India valan las vaccas per semeglia aunc oz per ina creatura sontga, ch'astga ni vegnir mulschida ni maz-zada. Talas isonzas sminueschan naturalmein la produenziun pussevla ed ein per part era l'empudientscha dil fomaz che regia en quellas tiaras.

## II. La populaziun svizra

Suenter quei excuors empau fantastic ora el mund grond, vulein nus returnar en nossa pintga Svizzer, nua ch'era numerus e spinus problems ston vegnir sligiai.

En Svizzer ha la populaziun medemamein priu in viv decuors. Igl onn 1600 dumbrava il territori hodiern della Svizzer entuorn in milliun, 1850 2,4 milliuns e 1910 gia 3 753 293 habitonts. Suenter 1930 entscheivan las naschientschas a sesminuir, quei che leventa gronda tema per igl avegnir della Svizzer tier magistrats e scienziats. En in de ses magnifics discuors declara cusseglier federal Philipp Etter: «Nus essan en prighel de daventar in pievel murent». El fa attents sin las fatalas consequenzas ch'ina tala appariziun stoppi haver per ina tiara. Igl uffeci statistic haveva schazegiau che la Svizzer possedi 1960 4 095 000 habitonts. Il diember de tschun milliuns vegni ella el meglier cass a contonscher igl onn 2000 e silsuenter vegni la populaziun a sesminuir plaunsiu. En realitad ha la populaziun denton priu in auter decuors. Suenter 1941 ein las naschien-

tschas puspei s'engrondidas e la Svizzeria dumbrava gia 1960 5 429 061 habitonts.

Daveras cuntegn la dumbraziun de 1960 in grond diember jasters. Per gronda part ei quei luvriers che nossa economia basegna per saver funcziunar. Gest cheu semuoss'ei danovamein, tgei influenza che la populaziun ha sin l'economia. Maunca la populaziun, allura mauncan d'ina vart las forzas de lavur necessarias e da l'otra vart ils consuments giavischai.

Nus Sursilvans essan oravontut interessai vid las relaziuns en l'atgna vallada, nossa cara Surselva. Per quei motiv vulein nus intercurir pli miniziusamein il svilup de quella regiun.

### III. Populaziun ed economia en Surselva

La Surselva fuorma negina unitad politica, mobein economica. En quest liug vegn il plaid duvraus el senn geografic. Geograficamein cumpeglia la Surselva la val dil Rein anteriur cun sias vals lateralas sur igl Uaul grond de Flem. Il confin sesanfla d'ina vart della spunda denter Fidaz e Mulin e da l'otra vart constituescha la Rabiusa ina finiziun naturala. Il territori della Surselva ha ina surfatscha de ca. 1 300 km quadrat e sedividescha en 46 vischnauncas politicas.

L'emprema tabella representa il moviment della populaziun sursilvana. Suenter 1850 ei la populaziun sursilvana tschessada e per 1910 ha ella survargau il stan de 1850. El decuors dils davos 110 onns ei la populaziun carschida en Surselva mo per 27,4 %. Quei augment stat en ina disproporziun enorma cun la carschientscha svizra ch'importa per il medem temps varga 126 %.

#### *Populaziun residenta dapi 1850*

Tab. 1

	1850	1910	1930	1941	1950	1960
District Glogn	11 226	10 980	11 741	12 427	12 571	12 215
District Rein anteriur	6 503	6 809	7 369	8 572	8 699	10 082
Vischnaunca de Flem	906	895	977	1 060	1 148	1 444
Surselva	18 635	18 684	20 087	22 059	22 418	23 741
Grischun	89 895	117 069	126 340	128 247	137 100	147 458



Analisond il svilup dils davos 50 onns, constatein nus che la populaziun ei carschida en Surselva sco era el Grischun cun ina spertadad zun mudesta. Dapi 1910 ei la populaziun s'augmentada el Grischun per 25,9 %, en Surselva per 27 %, en Svizzeria encuntercomi per 44,6 %.

Sco l'emprema tabella muossa, ei la populaziun carschida en Surselva particularmein duront temps de miseria (1930—1941). El davos decenni eis ella s'augmentada en Svizzeria per 15,1 %, el Grischun per 7,6 %, ed en Surselva mo per 5,9 %. Perfin enteifer la Surselva ei la rata de carschament zun varionta. El district Glogn ha la populaziun priu tier da 1910—1950 mo pauc. Suenter l'uiara mundiala ei il diember d'habitonts schizun sesminuius.

In legreivel decuors ha la vischnaunca de Flem priu. La gronda carschientscha de 25,8 % els davos diesch onns ei d'attribuir al favoreivel svilup dil turissem.

El district Rein anteriur munta la rata de carschientscha el davos decenni 15,9 %, quei che survarga la media svizra. Per evitar faulsas interpretaziuns stuein nus denton eruir ils motivs ch'han effectuau quella carschen.

L'augmentaziun della populaziun el district Rein anteriur ei vegnida caschunada cumpleinamein entras l'explotaziun dellas forzas d'aua. Quellas lavurs han purschiu paun e fadigia a biars indigens e cheutras reteniu l'emigraziun. Nus stuein denton esser pertscharts, che l'erecziun dils implonts electricis porscha ina occupaziun limitada sin entgins onns. Quella occupaziun representa mo ina mesa sligiaziun dil problem. Suenter la finiziun dellas lavurs de construcziun anflan paucs indigens ina fadigia cuzzeivla.

Duront il temps de construcziun vegnan biars luvriers — particularmein digl exterior — engaschai. Quels bandunan il post de lavur aschiprest che l'ovra ei eregida. La dumbraziun de 1960 cumpeglia tut quels luvriers accessoris, ch'ei domiciliari mo provisoriamein en Surselva. Quei fatg stuein nus considerar contemplond las cefras cuntenidas ella statistica.

Per arrivar ad in maletg pli verdeivel, eis ei pia necessari de sclauder las persunas ch'ei occupadas mo provisoriamein en Surselva. Ina certa correctura savein nus far entras subtrahar ils luvriers digl exterior che possedan negina permissiun de do-

micil. Cheutras obtenin nus in resultat che corrispunda meglier alla realitad.

Igl onn 1960 fuvan 1 176 luvrers jasters senza permissiun de domicil occupai el district Rein anteriur e 298 el district Glogn. Suenter la subtracziun de quellas persunas munta la rata de carschientscha el district Rein anteriur a 2,4 % e per l'entira Surselva seresulta ei schizun *ina sminuaziun della populaziun de 0,7 %*. Quella cefra cuntegn denton aunc ils indigens ch'han mo grazia all'explotaziun dellas forzas d'aua anflau ina occupaziun. *Cheutras savein nus concluder, che la populaziun della Surselva ei — abstrahau dils immigrants momentans — buca carschida, mobein schizun sesminuida els davos diesch onns e quei malgrad la conjuntura flurenta.*

Dapi 1950 registreschan 31 dellas 47 vischnauncas ina smiunaziun e mo 16 in augment della populaziun. Capeivel che quella digren tschaffa primarmein las uclivas che secattan alla periferia (Luven —26,4 %, Schlans —18,2 %, Vrin —10,9 %); mo era vischnauncas relativamein bein situadas ein periclitadas (Sagogn —14,6 %, Schluein —9 %). Tschun dellas vischnauncas ch'ei serefatgas, sesanflan egl intschess dils implonts electric. Quellas vischnauncas ein carschidas absolut e relativ il pli fetg (Tujetsch per 65,3 %, Medel per 36 %). Treis ulteriuras vischnauncas han d'engraziar lur carschientscha al favoreivel svilup dil turissem (Flem, Sursaisa, Val). Tier las ulteriuras vischnauncas setracta ei — cun execpziun dil marcau de Glion — de loghens pli pigns, nua l'augmentaziun ei era minimala.

### Il surpli de naschientschas

Sch'ins contempla quei moviment pudess'ins crer, ch'ina pintga carschientscha naturala della populaziun seigi la raschun per la sminuaziun relativa e per part absoluta. Quei constat denton buc. Il surpli de naschientschas survarga aunc oz la media svizra. Deplorablamein existan neginas indicaziuns precisas per la Surselva, aschia ch'ins sa buca documentar quella pretensiun cun cefras. El Grischun survarga il surpli de naschientschas dapi 1910 adina la media svizra. Quei fatg lubescha la conclusiun, ch'il surpli de naschientschas seigi era en Surselva de bia pli gronds ch'en Svizra.

L'empudientscha dil cal dil carschament della populaziun ei spirontamein l'emigraziun massiva. Quella sto esser considerabla, pertgei malgrad las grondas famiglias purilas ei la populaziun sursilvana restada constanta ni ei schizun sesminuida.

### Cumposiziun de vegliadetgna

La structura de vegliadetgna d'ina populaziun ei medemamein d'impurtonza particulara per l'economia. Pli aulta che la quota della populaziun activa (tals che sesanflan ella vegliadetgna denter 20 e 64 onns) ei, ton pli aulta ei la produenziun media per tgau della populaziun.

Secapescha ch'ina intensiva emigraziun ha era in'influenza silla cumposiziun de vegliadetgna. La grondezia dellas differentas annadas vegn disturbada, pertgei egl jester serendan normalmein tals ch'ei habels de luvrar. Cheutras tschessa la quota della populaziun activa. La gliend veglia vegn denton adina pli numerosa e cul temps sto quei influenzer il diember dellas naschientschas.

Ultra de quei succeda ina aschinumnada «selecziun negativa», q. v. d. ch'en general emigreschan las forzas de lavur las pli capavlas e las meins qualificadas restan a ca-lur. Ils biars dils emigrants han absolviu in emprendissadi ni schizun frequentau ina scola pli aulta. In tal process sto haver grevas consequenzas per ina vallada. Ch'ina tala tendenza exista era en Surselva, muossan ils resultats dellas examinaziuns sanitarias a caschun della recrutaziun militar.

Prof. R. Weiss ha gia avon entgins onns fatg attents sin quels prighels smanatschonts. El dubitescha ch'il puresser muntagnard seigi aunc oz la fontauna regenerativa della naziun, sco quei vegn per ordinari pretendiu.

La quota de tals che sesanflan ella vegliadetgna de 20 entochen 64 onns munta en Surselva a 52,7 %, en Svizzer a 59,3 % ed el cantun Basilea-Marcu schizun a 64,8 % della populaziun totala. *En Surselva mauncan gest quellas annadas, ch'ei las pli nizeivlas per l'economia.*

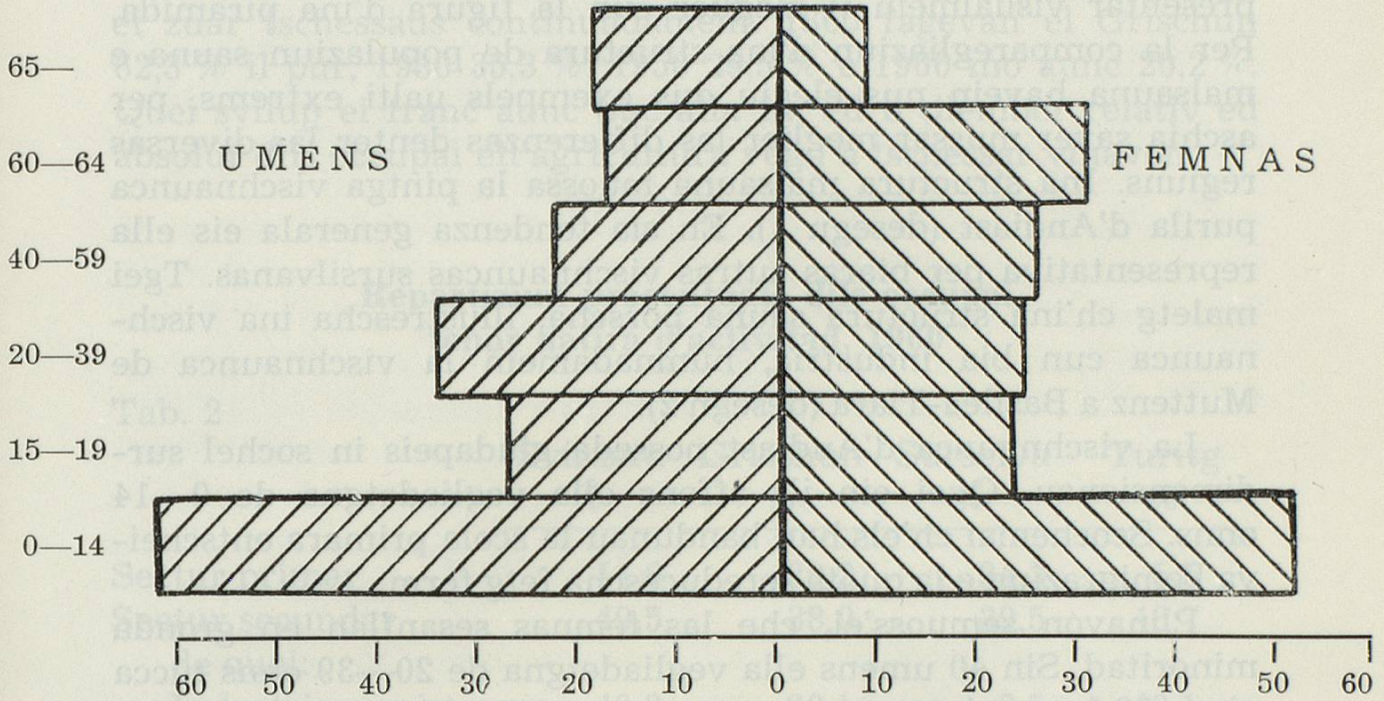
Remarcablamein posseda la Surselva — cuntrari alla media svizra — in surpli d'umens. La munconza de femnas engrondescha aunc pli fetg las difficultads gia existentas dils purs d'anflar ina dunna. Quei svilup munta in grond prighel pil pur-

**Popolaziun residenta tenor classas de vegliadetgna, 1960**

desegn 1

Classas de vegliadetgna

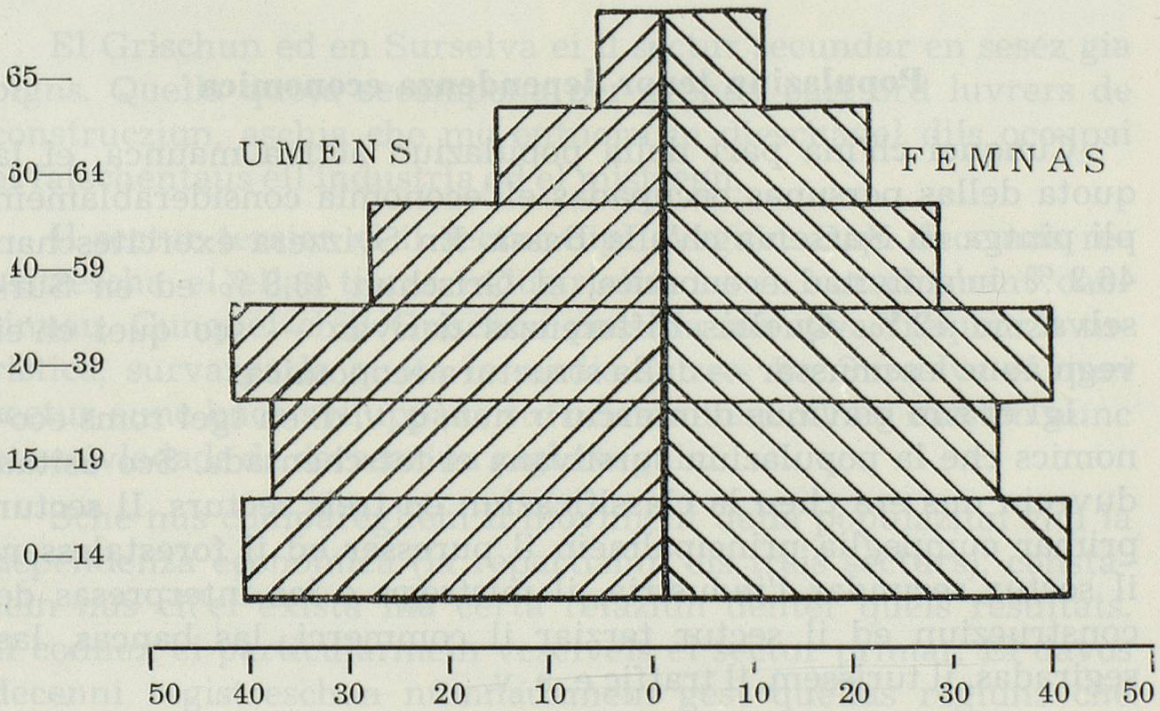
Vischnaunca d'Andiast



desegn 2

Classas de vegliadetgna

Vischnaunca de Mutteuz BL



esser muntagnard, pertgei sch'ei maunca la pusseivladad de maridar, sesminuescha il diember dellas famiglias e medema-  
mein la cefra de naschientschas.

La composiziun de vegliadetgna d'ina populaziun selai re-  
presentar visualmein il meglier cun la figura d'ina piramida.  
Per la comparegliaziun d'ina structura de populaziun sauna e  
malsauna havein nus elegiu dus exempels ualti extremis, per  
aschia saver mussar meglier las differenzas denter las diversas  
regiuns. Ina structura malsauna muossa la pintga vischnaunca  
purila d'Andiast (desegn 1). En sia tendenza generala eis ella  
representativa per biaras autras vischnauncas sursilvanas. Tgei  
maletg ch'ina structura sauna porscha, illustrescha ina visch-  
naunca cun bia industria, numnadamein la vischnaunca de  
Muttenz a Basilea-Tiara (desegn 2).

La vischnaunca d'Andiast posseda giudapeis in sochel sur-  
dimensionau. Quei ein ils affons ella vegliadetgna de 0—14  
onns. Scochemai ch'els han bandunau la scola primara entschei-  
va l'emigraziun e la quota sereducescha fetg ferm.

Plinavon semuoss'ei, che las femnas sesanflan en gronda  
minoritad. Sin 40 umens ella vegliadetgna de 20—39 onns tucca  
ei mo 28 femnas!

In maletg tut auter porscha la vischnaunca de Muttenz.  
Cheu creschan las annadas ualti successiv, aschia che la figura  
s'avischina alla fuorma d'ina piramida.

### **Populaziun tenor dependenza economica**

Cunquei ch'ina part della populaziun activa maunca, ei la  
quota dellas persunas occupadas ell'economia considerablamein  
pli pintga en Surselva ch'ella Bassa. En Svizzeria exerciteschan  
46,3 % in'activitad economica, el Grischun 43,8 % ed en Sur-  
selva mo 42 %. Quellas differenzas derivan — sco quei ch'ei  
vegn aunc a semussar — dalla structura economica.

Igl ei zun giavinus d'intercurir nua, q. v. d. en tgei roms eco-  
nomics che la populaziun sursilvana ei fatschentada. Sco usitau  
duvrein nus era cheu la classificaziun en treis secturs. Il sectur  
primar cumpeglia principalmein il puresser ed il forestalesser,  
il sectur secundar l'industria, il mistregn e las interpresas de  
construcziun ed il sectur terziar il commerci, las bancas, las  
segiradas, il turissem, il traffic e. a. v.

Il cantun Grischun e particularmein la Surselva possedan — sco quei che tabella dus representa — en comparegliazion cul cantun Turitg ni era cun la media svizra ina quota fetg aulta al sector primar. Il diember dils occupai ell'agricultura ei zuar tschessaus continuadamein. 1860 fagevan el Grischun 62,3 % il pur, 1930 35,3 %, 1950 29,5 % e 1960 mo aunc 20,2 %. Quei svilup ei franc aunc buc alla fin ed il diember relativ ed absolut dils occupai ell'agricultura vegn a tschessar vinavon.

**Repartiziun procentuala dils occupai  
tenor natira d'activitad, 1960**

Tab. 2

	Svizzera %	Grischun %	Surselva %	Turitg %
Sector primar	11,6	20,2	34,3	5,5
Sector secundar	49,5	38,0	39,5	48,7
de quei:				
Industria e mistregn	40,2	20,1	ca. 9,5	40,1
Construcziun	9,3	17,9	ca. 30,0	8,6
Sector terziar	38,9	41,8	26,2	45,8

El Grischun ed en Surselva ei il sector secundar en sesez gia pigns. Quella quota secompona per gronda part ord luvriers de construcziun, aschia che mo entuorn in dieschavel dils occupai ei fatschentaus ell'industria ed el mistregn.

Il sector terziar ei il sector digl avegnir. Dapi decennis registrescha el ellas tiaras industrialisadas in carschament continuau. Cun quei ch'il Grischun posseda ina viva frequenza turistica, survarga la quota la media svizra. En Surselva ei quei sector aunc buca sviluppaus sufficientamein. Cheu existan aunc pusseivladads de derasaziun pigl avegnir.

Sche nus comparegliein il moviment della populaziun cun la dependenza economica (la repartiziun els treis sectors), constatein nus ch'ei exista ina certa relaziun denter quels resultats. Il connex ei particularmein veseivels el sector primar. El davos decenni registreschan numnadamein gest quellas regions che

possedan la pli gronda quota al sector primar la pli pintga carschientscha della populaziun. El district Glogn nua ca. 45 % dils occupai ein fatschentai ell'agricultura, ei la populaziun seminuida per 2,8 %. In svilup en quella proporziun cuntraria anfl'ins era en autras regiuns.

Quei fatg exprima, ch'ei seigi oravontut la populaziun purila ch'emigreschi. E pertgei? L'agricultura sa buca s'extender e crear novs posts de lavur per la populaziun carschenta. Igl augment della producziun ei per ordinari il resultat della megliera productivitat, effectuada entras mecanisaziun e razionalisaziun. L'agricultura ei sil pli habla de mantener il diember absolut de quels ch'ella fatschentescha oz. Il surpli sto necessariamein bandunar il puresser e quei per avantatg dil puresser sez. In dils motivs essenzials dell'*emigraziun ei cheutras la munconza de sufficientas ed adequatas pusseivladads d'occupaziun lucrativa*. Consequentamein ei la creaziun de novas ed adequatas pusseivladads d'occupaziun en Surselva ina dellas premissas las pli impurtontas per frenar la depopulaziun.

#### IV. Il problem de spazi

La populaziun sto era viver enzanua. Per saver viver drova ella denter auter spazi, terren. Cugl augment della populaziun basegna ei adina de pli spazi. En nossa pintga Svizzer, nua ch'il terren ei in bein limitau, caschuna quei divers problems. Gia daditg semanifestescha ina tendenza de centralisaziun. Tut che vul serender el marcau ni el proxim contuorn dil marcau ed en quella anonimitad giavischan els de luvrar ed habitar. Centers pussents seformeschan e cheu regia beinstonza e prosperitad. Il spazi daventa denton zun scarts e fetg cars. L'agglomeraziun de Turitg (il marcau cun las vischnauncas colligiadas) persula dumbra oz per semeglia varga 610 000 habitonts. En talas agglomeraziuns e marcaus pli gronds (sur 10 000 habitonts) vivevan 1930 35,7 % della populaziun, 1950 43,4 % e 1960 gia 51,3 %. Oz habitescha pia varga la mesadad della populaziun svizra en centers pli gronds. Quels cumpeglian denton mo 6 % della surfatscha totala. La concentraziun economica ei aunc pli exprimida. Gia 1950 serestrenschevan 45 % dell'activitad economica sin mo 3 % dil territori svizzer.

Da l'otra vart vegnan numerusas valladas depopuladas e bandunadas. Ils avdents emigreschan e la veta pirescha plaunet. Igl origin de quei mal ei tuttavia buca novs. Gia 1924 ha il renomau cuss. naz. Baumberger presentau ina moziun ch'ha incaricau il Cussegl federal de prender mieds e mesiras per megliurar la situaziun economica della populaziun muntognarda. Las disposiziuns tschaffadas dapi lu en favur de quellas contradas donnegiadas han giu in cert success, mo l'emigraziun ei restada. Suenter la secunda uiara mundiala ha la depopulaziun entschiet cun nova intensitad. Ils centers derasan ina forza attractiva pli ferma che mai. Ins sto sedumandar seriusamein nua che quei svilup meini. Reussescha ei buca de metter tiarms a quei moviment, lu vegn la Svizzeria futura a semegliar in tgierp cun in stermentus tgau verdegont e cun membra pirida e schirada.

## V. Conclusiun e perspectiva

La lavur presenta ha constatau che *la Surselva ha fatg negina part*, ni mo en moda e maniera zun mudesta, *dil viv svilup economic* dil novissim temps. La populaziun ei restada constanta ni ei schizun sesminuida. Ils Sursilvans ein emigrai en grond diember. Cunquei ch'ei exista ina parallela denter il moviment della populaziun ed il svilup economic, stuein nus concluder che l'economia sursilvana sesanfli en *ina situaziun de stagnaziun*. Ed igl ei semussau ch'ins emigrescha (per gronda part) perquei ch'ei manca sufficientas ed adattadas pusseivladads d'occupaziun e fadigia.

Per tschentar in rempar alla depopulaziun ed al sgurdin e cheutras surventscher quella situaziun critica, eis ei necessari de *vivificar* l'economia sursilvana. Cun l'usitada politica economica ch'ei caracterisada entras in «laissez-faire, laissez-aller» e che surlai igl andament economic al destin, selai quell'aula finamira secapescha buca acquistar. Sco igl impressari sto far plans, preparaziuns e disposiziuns avon ch'ereger in edifices, aschia stuess era il stadi preparar e planisar en certa moda e maniera il svilup economic futur. El ei gie era responsabels per la prosperitad economica de *tut* ses burgheis. Jeu less accentuar, ch'ei setracta mai d'ina planisaziun statala sco quei ch'ella vegn



applicada ellas tiaras orientalas. Ei basegna era buc in augment dellas intervenziuns statalas. Nossa libertad economica sto restar preservada. Quei excluda denton buca che certas disposiziuns prevedentas vegnien tschaffadas. Ei setracta d'in plan de rama, nua che las disposiziuns futuras, predominantamein statalas, vegnan enumeradas, reunidas e coordinadas. Cun ina tala egliada drizzata egl avegnir e suandada d'ina decidida ed unida, *bein planisada e coordinada acziun communabla*, ei ina vivificaziun dell'economia sursilvana segir pusseviva. Pensums de tala muntada selaian naturalmein buca sliagar entras ina commissiun speciala cun funcziun predominantamein consultativa. Il legreviel success el cantun Friburg e Valleis e las novissimas emprovas dil cantun Tessin (cun sia «programmazione economica») demuossan, ch'orda nuot vegni nuot.

Las muntognas grischunas ein imposantas, mo era criuas e selvadias. Tonaton sperein nus ch'ei detti cul temps ina marschauna che luenti neiv e glatscha e laschi finalmein crescher e madirar enzatgei. Speronza ein quellas speronzas buca envanas!

#### *Litteratura consultada:*

*Baade Fritz*: Der Wettlauf zum Jahre 2000, Oldenburg i. O., 1960.

*Bickel Wilhelm*: Bevölkerungsgeschichte und Bevölkerungspolitik der Schweiz, Turitg 1947.

*Etter Philipp*: Der Geburtenrückgang als nationales Problem, en: Zeitschrift für schweizerische Statistik und Volkswirtschaft, annada 74 (1938), p. 156—170.

*Weiss Richard*: Alpiner Mensch und alpines Leben in der Krise der Gegenwart, en: Schweizerisches Archiv für Volkskunde, annada 58 (1962), p. 241 ss.

\*

Tuttas cefras applicadas en questa lavur, sebasan sin publicaziuns ed indicaziuns digl Uffeci statistic federal a Berna.